

cypacji państwowej wyodrębniono analitycznie kwestie: 1. Teorie i działanie lobbingu regionalnego; 2. Wartości a korzyści polityczne; 3. Rozwiązywanie deficytu legitymizacji demokratycznej; 4. Doświadczenie polskich województw. Za uważa się tu, że władze regionalne, prowadząc rzecznictwo interesów wobec instytucji unijnych, stają się pośrednikiem pomiędzy obywatelami należącymi do reprezentowanej przez siebie społeczności, a organami decyzyjnymi Unii Europejskiej. W konsekwencji poprzez wywieranie wpływu na proces decyzyjny społeczność regionalna może stać się aktywnym podmiotem w wytyczaniu i osiąganiu celów unijnej polityki regionalnej. Jednak działalność lobbingowa pomimo akceptacji w państwach demokratycznych nadal uważana jest za wielce kontrowersyjną (s. 126). W Polsce lobbing ma zdecydowanie negatywną opinię. Według Centrum Badań Opinii Społecznej z 2010 r. niemal ¾ badanych uważa, że politycy i wysocy urzędnicy państwowi dla własnych korzyści często ulegają naciskom biznesu, firm, grup zawodowych i społecznych przy zafatwianiu kontraktów i zamówień rządowych. Ponad połowa ankietowanych (59%) uważa, że w Polsce przekonując parlamentarzystów lub innych polityków, można wpływać na stanowienie prawa.

Nośne zagadnienie w analizie poznawczej dotyczy deficytu demokracji Unii Europejskiej. Wskazuje się tu m. in.: nierównowagę, jaką wytworzyła ponadpaństwowość struktur europejskich wobec problemu demokratycznej odpowiedzialności oraz brak legitymizacji władzy; asymetrię w kwestiach suwerenności państw członkowskich względem Unii Europejskiej; oddalenie zwykłego obywatela Europy od wspólnot i unijnych instytucji, niespełnienie warunku konfiguracji (obywatele nie odczuwają więzi z instytucjami unijnymi, istnieje wyraźna przepaść między rządzącymi a rządzonymi na poziomie europejskim); brak struktur, które na poziomie politycznym agregują uczestnictwo obywateli w ramach systemu politycznego Unii; rozwój niepodlegającej kontroli i oddalonej od obywateli eksportacji oraz oligarchizacji, biurokracji i odformalizowania procesów decyzyjnych, brak społeczeństwa europejskiego (s. 134).

W Zakończeniu w refleksji uogólniającej wskazuje się m. in., że lobbing w „nowych” państwach członkowskich Unii Europejskiej na poziomie narodowym traktowany jest jako działalność nie-

etyczna. Zaufanie do władz samorządowych jest coraz niższe (s. 154). Opracowując problem poznawczy odwołano się do starannie zgromadzonych materiałów źródłowych, jak i literatury przedmiotu.

Lektura książki przekonuje, że jest to wartościowe studium poznawcze. Najcenniejsze są w niej ogniwa: 1. dostarczenie usystematyzowanej wiedzy o istocie i zadaniach lobbingu; 2. wskazanie miejsca lobbingu w budowie zintegrowanej Europy; 3. określenie istoty europejskiej polityki regionów; 4. wskazanie miejsca lobbingu w urzeczywistnianiu polityki regionów; 5. w ocenie lobbingu, odwołanie się do jego postrzegania przez opinię społeczną.

Książka zasługuje na dużą uwagę czytelniczą w kontekście rozpoznawania współczesnej instytucjonalizacji życia kulturowo-cywilizacyjnego.

Andrzej Chodubski

Agnieszka Sylwoniuk, *Więzi społeczne w kulturze politycznej: przypadek Maroka na tle innych państw arabskich*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2015, ss. 377.

Wśród państw świata w przestrzeni arabskiej na dużą uwagę zasługuje Maroko. Sytuuje się ono bowiem między Afryką i Europą, między Wschodem i Zachodem. Specyficzna jest jego kultura polityczna.

Ujawnia się w niej zderzenie się i jednocześnie łączenie tradycyjnych wartości, postaw, zachowań społeczno-politycznych ze znakami cywilizacji informacyjnej, generowanej przez postęp naukowo-techniczny, rozwiązania prawne (a w tym prawa człowieka), edukację promującą wzory życia zachodnioeuropejskiego oraz amerykańskiego (USA).

Maroko jest położone w Afryce Północnej, nad Oceanem Atlantyckim i Morzem Śródziemnym, zajmuje powierzchnię 458,7 tys. km². Zamieszkuje w nim ok. 33 mln mieszkańców. W strukturze demograficznej 66% ogółu mieszkańców stanowią Arabowie, 32% Berberowie oraz zaznacza się obecność Francuzów, Hiszpanów, Izraelczyków. Językiem urzędowym jest arabski oraz w dyplomacji i handlu używany jest język francuski. Państwo jest monarchią parlamentarną. Złożone były jego karty przeszłości.

W VII w. przestrzeń tę zajęli Arabowie. W VIII w. stało się samodzielnym państwem. W XVI–XVII w. przeżywało tzw. złoty wiek. W XIX w. stało się protektoratem składającym się z trzech części: francuskiej, hiszpańskiej i międzynarodowej strefy Tangeru. W 1956 r. uzyskało niepodległość. Współcześnie jest przedmiotem uwagi turystów, zwłaszcza Francuzów, Niemców, Hiszpanów i Włochów. Odwiedzane są stare miasta zwane królewskimi: Fez, Marakesz, Rabat, Casablanca. Od 1993 r. uwagę przykuwa w Casablance meczet o wysokości 200 m. Jest to najwyższa tego typu świątynia w świecie. Zbudowany został w stylu hiszpańsko-mauretańskim. Może pomieścić ponad 3 tys. wiernych.

W prezentowanej pracy ukazują się Maroko w płaszczyźnie kultury politycznej na tle porównawczym do innych państw arabskich, tj. Algierii, Arabii Saudyjskiej, Bahrajnu, Egiptu, Iraku, Jemenu, Jordanii, Kataru, Kuwejtu, Libanu, Libii, Mauretanii, Sudanu, Syrii, Tunezji, Zjednoczonych Emiratów Arabskich i Autonomii Palestyńskiej. Wskazuje się, że ujęcie komparatystyczne pozwala na ukazanie zarówno cech charakterystycznych dla Maroka, jak też prawidłowości występujących w arabskich państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (s. 39). Podjęto próbę określenia różnorodnych więzi społecznych w politycznych postawach, zachowaniach, tradycjach i symbolach. Przyjęto w badaniu hipotezę, że ważnym czynnikiem kreującym kulturę polityczną w państwach arabskich są więzi: rodzinne, plemienne, terytorialne, patronalno-klientalne, religijne, etniczne, obywatelskie, narodowe i ponadnarodowe. Podjęto próbę ukazania zależności pomiędzy poszczególnymi elementami kultury politycznej potraktowanej jako system oraz relację między kulturą polityczną, a systemami politycznymi badanych państw.

Wśród analitycznych kwestii wskazano m.in. na poszukiwanie odpowiedzi na pytania: w jaki sposób strategie marokańskie mogą zostać zastosowane w realnej polityce?; jakie jest znaczenie dynastii panujących dla polityki i kultury politycznej krajów arabskich?; jaki wymiar ma funkcja głowy państwa jako symbolu jedności narodowej?; w jaki sposób relacje rodzinne warunkują partycypację polityczną kobiet?; w jaki sposób trybalizm wykorzystywany jest jako narzędzie do kreowania realnej polityki państwa?; jakie jest znaczenie pochodzenia regionalnego dla postaw

politycznych oraz realnej polityki?; jaka jest waga etniczności dla polityki i kultury politycznej krajów arabskich?; w jaki sposób kreowane są nacjonalizmy oraz tożsamości narodowe narodów terytorialnych państw arabskich?; jakie jest miejsce panarabizmu w kulturze politycznej świata arabskiego oraz na ile aktualne jest to zjawisko?; jakie jest znaczenie wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa dla systemów politycznych i kultury politycznej państw arabskich?

Podkreśla się, że kształtowanie się kultury politycznej jest procesem długotrwałym, w którym ważną rolę odgrywa szeroko pojmowana tradycja polityczna. Zauważa się też, że kontekst cywilizacyjny jest jednym z czynników wywierających wpływ na postawy polityczne, będące częścią kultury politycznej.

Wykład o więziach społecznych w kulturze politycznej zaprezentowano w pięciu rozdziałach, zatytułowanych kolejno: I. Więzy rodzinne; II. Więzy plemienne i terytorialne; III. Więzy patronalno-klientalne; IV. Więzy etniczne, obywatelskie, narodowe i panarabskie; V. Więzy religijne. Wykład poprzedzają: Uwagi wprowadzające, Uwagi transkrypcyjne i tłumaczenia oraz Wstęp. Podkreśla się tu, że pojęcie kultury od wieków stanowi przedmiot rozważań badaczy reprezentujących różne dziedziny nauki. Znalazł się też w polu uwagi arabskiego uczonego żyjącego na przełomach XIV i XV w. – Ibn Chalduna; według którego kulturę stanowi działalność materialna i duchowa zorganizowanej społeczności ludzkiej, przejawiającej się w tworzeniu różnych rzemiosł i sztuk, rozwoju nauk i powstawaniu instytucji społecznych, politycznych i ekonomicznych. Jest to zatem skumulowana spuścizna społeczna pewnej grupy ludzi, zobiektywizowana w instytucjach odzwierciedlających działalność społeczności w określonym czasie i w określonym miejscu (s. 17).

Zauważa się, że badając kulturę polityczną społeczeństw arabskich obserwuje się, że obok więzi społecznych związanych z kontaktami bezpośrednimi istotne znaczenie też mają więzi pośrednie, wynikające z tożsamości, do których można zaliczyć więzi plemienne, terytorialne, etniczne, religijne, obywatelskie, narodowe i ponadnarodowe. W wielu przypadkach ważną rolę odgrywa tożsamość negatywna, ujawniający dychotomiczny podział na swoich i obcych. Rozróżnianie „my” – „oni” ma charakter kontekstual-

ny i jej zależne od okoliczności zaistniałych w danym momencie. Więzy w zakresie tożsamości mają przede wszystkim znaczenie emocjonalne. Ludzie mają poczucie wspólnoty z innymi członkami grupy, do której należą, aczkolwiek poczucie to nie wynika z podobnej sytuacji życiowej (np. zawód, wiek, miejsce zamieszkania), ani z podobieństwa (lub wspólnoty), podejmowanych przez nich działań. Podkreśla się, że w kontekście świata arabskiego kapitał społeczny buduje przede wszystkim na zależnościach wynikających z więzi rodzinnych, trybalnych oraz patronalno-klientalnych, przy czym warto zwrócić uwagę na to, że więzi te, poza charakterem emocjonalnym, mogą mieć także charakter rzeczowy. W przestrzeni tej powiązania społeczne są traktowane jako siła, która może pomóc człowiekowi w sytuacjach życia codziennego.

Charakteryzując więzi rodzinne wyodrębniło zagadnienia: 1. Znaczenie i kształt więzi rodzinnych w świecie arabskim; 2. Strategie małżeńskie; społeczne i polityczne znaczenie małżeństwa; 3. Wpływyw rodziny w polityce świata arabskiego; 4. Więzy rodzinne z władzą – dynastie panujące; 5. Kobiety z partycypacją w życiu społeczno-politycznym. Są to nośne poznawczo zagadnienia, a w tym zwłaszcza w kontekście politologicznej analizy kultury politycznej.

Wskazuje się tu, że społeczeństwa arabskie są matrylinearne, co oznacza, że w systemie pochodzenia uznaje się wyższą pozycję kreowanych ze strony ojca względem krewnych ze strony matki. Jest to system związany z zasadą egzogamii – córkę należy wydać za mąż za „przedstawiciela innej grupy pochodzeniowej”, zaś po ślubie zamieszka ona w siedzibie męża. Dzieci należą do grupy pokrewieństwa ojca, tym samym do jego najbliższych krewnych zaliczają się krewni ze strony ojca. Nie wyklucza to jedna matrylinearnego, jest także silniejsze związanie mężczyzny z grupą, co przyczynia się ich do sprawniejszej mobilizacji w sytuacjach zagrożenia.

Z badań Autorki wynika, że więzi rodzinne w Maroku są głęboko zakorzenione w kulturze tego kraju, a w tym obserwuje się przywiązanie do rodziny oraz szacunek dla osób starszych. W sferze więzi zauważa się praktykowanie przez Arabów prawa dziedziczenia wdów, polegającego na tym, że po śmierci męża wdowa poślubia jego brata, zaś dzieci zrodzone z tego związku uzna-

wane są za potomków tego mężczyzny (a nie jego zmarłego brata). Istotne miejsce wśród strategii małżeńskich zajmują małżeństwa kuzynów, określane jako preferencyjne małżeństwa endogamiczne, tj. takie, w których za najlepszego kandydata do ręki dziewczyny uznawany jest kuzyn, w szczególności syn brata jej ojca.

Zwraca się uwagę, że w kulturze państw arabskich ważną rolę odgrywają stare, wielkie rodziny, które poprzez działania swoich członków wpływają na kształt polityki państwowej. Istotne znaczenie w kształtowaniu kultury państwowej przypada dynastii panujących, które skupiają w swoich rękach największe zasoby polityczne i ekonomiczne. Osoba monarchy postrzegana bywa w kategoriach symbolu jedności narodowej, co jest szczególnie dobrze widoczne na przykładzie marokańskiej władzy Muhammada V. Wokół tego monarchy powstały mity polityczne, które są obecnie w świadomości społeczeństwa Marokańczyków.

W prezentacji więzi plemiennych i terytorialnych wyodrębniono analitycznie zagadnienia: 1. Ludność plemienna i ludność nieplemienna; 2. Plemię i społeczeństwo plemienne; 3. Szajkowie i przywództwo w plemieniu; 4. Asabija jako nadrzędna wartość plemienna; 5. Kanon wartości plemiennych jako wzór idealny; 6. Prawo plemienne i jego mechanizmy; 7. Pamięć historyczna i pochodzenie a tożsamość plemienna jednostki; 8. Stosunki klientalne w rzeczywistości plemiennej; Wola i dziwar; 9. Plemiona a polityka we współczesnych państwach arabskich; 10. Neotrybalizm – postmodernistyczna forma więzi plemiennej; 11. Więzy terytorialne jako jedna z podstaw tożsamości jednostki. W refleksji uogólniającej wskazuje się, że plemienność w Maroku nie odgrywa pierwszoplanowej roli w kulturze politycznej. Ważne są jednak w niej wartości plemienne, a wśród nich ujawnia się lojalność wobec państwa i narodu, co zauważalne jest w sytuacjach konfliktu interesów (s. 155).

Ukazując więzi patronalno-klientalne wyodrębniono analitycznie zagadnienia: 1. Baja jako mechanizm legitymizacji władzy; 2. Machzan jako centralna kategoria marokańskiej kultury politycznej; 3. Relacje patronalno-klientalne w systemach politycznych państw arabskich; 4. Wasata jako instytucja patronalno-klientalna. Podkreśla się tu, że więzi patronalno-klientalne na wskroś

przenikają życie społeczne mieszkańców świata arabskiego. Przybierają niekiedy formy instytucjonalne.

Prezentując więzi etniczne, obywatelskie, narodowe i ponadnarodowe wyodrębniono zagadnienia: 1. Etniczność, narodowość i ponadnarodowość; 2. Tożsamość kulturowa wspólnot etnicznych a polityka państwowa; 3. Kreacje narodów i nacjonalizmów; 4. Tożsamość arabska: panarabizm „w teorii” i „praktyce”. Podkreśla się tu, że więzi etniczne, narodowe, obywatelskie i panarabskie „nakładają się” wzajemnie w wielu kwestiach związanych z kulturą polityczną świata arabskiego. Arabowie tworzą „wyobraźną” wspólnotę ponadnarodową, ale jednocześnie należą do narodów tytularnych poszczególnych państw arabskich i są ich obywatelami. Ponadto świat arabski „od zawsze” zamieszkiwali przedstawiciele grup etnicznych odmiennych od Arabów, m.in. Kurdowie, Berberzy (s. 277). Udział przedstawicieli grup etnicznych w polityce państw arabskich zależy od miejsca zajmowania przez nie w strukturze społecznej, od ich liczebności, a przede wszystkim od ogólnej linii polityki państwa wobec mniejszości. Więzi ponadnarodowe związane z tożsamością arabską przejawiają się z jednej strony, w procesach integracyjnych podejmowanych przez państwa arabskie; z drugiej zaś – w instytucjach integrujących wszystkich Arabów przy wykorzystaniu wspólnego języka. Zauważa się, że Arabowie mają poczucie wspólnoty, które przejawia się w ich postawach społecznych, niemniej jednak tożsamość narodowe zdają się górować nad identyfikacją arabską.

Charakteryzując więzi religijne wyodrębniono zagadnienia: 1. Specyfika islamu w świecie arabskim; 2. *Szura* w systemach politycznych państw arabskich; 3. Prestiż i genealogia religijna jako podstawy legitymizacji władzy; 4. Kult świętych w islamie ludowym; 5. *Baraka* jako forma potwierdzenia prawa do sprawowania władzy; 6. Islam w polityce: partie polityczne, stowarzyszenia muzułmańskie i bractwa religijne; 7. Panislamizm – umma jako wspólnota globalna; 8. Żydzi i chrześcijanie w arabskiej polityce. Podkreśla się tu, że religia oraz więzi społeczne wynikające z tożsamości religijnej mają niezwykle istotny wpływ na kulturę polityczną państw arabskich. Rytuály religijne spełniają ważne funkcje polityczne. W świecie arabskim polityczny wymiar religii jest szczególnie widoczny z uwagi na to, że wy-

znawany przez większość obywateli państw arabskich islam łączy w sobie aspekty religijne, prawne i polityczne. Na gruncie islamu nie istnieje rozróżnienie na sferę duchową i świecką, co wywiera wpływ na politykę krajów arabskich oraz postawy ich obywateli. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest przenikanie się dwóch sfer, co odróżnia kulturę polityczną państw muzułmańskich od innych. W znacznej części mieszkańcy świata arabskiego wyznają większościowy odłam islamu, czyli sunnizm. Islam jest istotną wartością podzielaną przez większość Marokańczyków i jako taki stanowi fundament tożsamości narodowej. Marokański islam ma różne oblicza, zaś podział na islam „wysoki” oraz islam „ludowy” jawi się jako jedno z istotnych rozróżnień w tym zakresie. Islam „wysoki” jest religią nauczaną w meczetach i medresach, wymaga znajomości Koranu i Sunny Proroka. Z kolei „ludowa” forma islamu zawiera w sobie nadto wierzenia lokalne, tradycje i zwyczaje charakterystyczne dla ludzi zamieszkujących dane ziemie.

W Zakończeniu ukazuje się problem więzi społecznych w kulturze politycznej w przestrzeni krajów arabskich, w wymiarze refleksyjnym, generalizującym zjawiska i procesy życia kulturalnego, a w tym uczestnictwa społeczno-politycznego.

Lektura prezentowanej książki przekonuje, że jest to: 1. oryginalne studium poznawcze, dotyczące życia społeczno-politycznego w Maroku oraz krajach arabskich; 2. wskazuje się w nim proces łączenia się dziedzictwa przeszłości z siłą procesów globalizacji świata; 3. dostarcza się w nich analitycznej wiedzy o zjawiskach specyficznych, sytuujących się w sferze więzi społecznych arabskiej przestrzeni kulturowej; 4. zgromadzono w nim bogatą warstwę wiedzy orientalistycznej i politologicznej; 5. ukazują się w nim w ujęciu komparatystycznym obok znaków integracyjnych, czytelnych w słowie islamu oraz ognia dywersyfikacji cywilizacyjnej.

Książka zasługuje na dużą uwagę czytelników orientujących się na rozpoznawanie przenikania się kultur, a w tym islamskiej i zachodnioeuropejskiej.

Andrzej Chodubski